

Úvodník

Tématem tohoto čísla je kulturní transfer. Tento pojem se v oblasti kulturních dějin objevil v osmdesátých letech 20. století. Michel Espagne a Michael Werner se jeho pomocí pokusili interpretovat i ty aspekty vztahů sousedících kultur (v daném případě francouzské a německé kultury 18. a 19. století), které se neprojeví v obvyklých komparativních výkladech, založených na studiu podobností a rozdílů, ani v rámci specifických oblastí, jako je třeba studium dějin překladů z jedné jazykové oblasti do druhé. Kulturní transfer by měl postihovat dynamiku setkávání různých kultur prostřednictvím situování kulturních děl do nových kontextů, odlišných způsobů rozumu, míšení dílčích prvků, vzájemného prolínání, hybridizace a akulturace, tedy vzájemného dlouhodobého kontaktu různých kulturních společenství. Vstupem do nového kontextu získává i literární materiál jiné významy, nové interpretace či nasvícení, v němž dílčí prvky vystupují v jiných proporcích nebo vazbách. Jde tedy o rámec méně konkrétní (ale zároveň otevřenější z hlediska své náplně), než je představa vlivu a dopadu nějakého kulturního prvku z původního prostředí do nového prostředí, jež takový prvek asimiluje; ta dobře funguje na poli postkoloniálních studií, ale hůře tam, kde nelze pracovat s jednosměrnou mechanickou představou (vliv něčeho na něco) či kde dochází k cirkulaci jevů, jež nemají jednotný a zřetelný bod původu.

Sama idea kulturního transferu se váže na posun od konceptualizací časových, jež dominovaly předchozím dekadám, ke konceptualizacím založeným na dimenzích prostorových; přichází ostatně v době, kdy Pierre Bourdieu rozvíjí představu literárního a kulturního pole. Spíš než s ohraničenými a homogenními národními celky pracuje s myšlenkou kulturních zón, v nichž se různé přeuspořádávají rozdílné kulturní prvky; transfer se může projevit jen v části této zóny a může přispět k posunu její imaginární hranice. Vznikají tak jednotlivé enklávy, zóny přenosu či „mosty“; tyto prostorové entity pak poskytují pravidla pohybu všem různorodým činitelům, kteří se na kulturním transferu vědomě či nevědomě podílejí.

Toto číslo *Slova a smyslu* je naplněno především studiiemi a skicami, jež vzešly z původních referátů na workshopech *Die Körperlichkeit der Geschichte und ihrer Medien in Bohumil Hrabals Schreiben* (Erfurt, prosinec 2014) a *Übertragende Lektüren: Ein Workshop zu Verortung, Transfer, Etablierung und Ablehnung von Theorien im tschechisch- und deutschsprachigen Raum des 20. und 21. Jahrhunderts* (Praha, únor 2015). Oba workshopy jsou výsledkem průběžné spolupráce Univerzity v Erfurtu (zastoupené několika katedrami, v čele s katedrou slovanské literární vědy) a Filozofické fakulty Univerzity

OPEN ACCESS

Karlovy v Praze, konkrétně Ústavu české literatury a komparatistiky a Ústavu germánských studií. Téma „přenesených čtení“ nabídl už před několika roky prof. Holt Meyer; ukázalo se být nosným konceptem, na který lze nabalovat celou řadu dílčích témat. Může jít o transfery mezi různými žánry a obory (filozofie, literatura, politika atd.), ale také o překlady mezi přirozenými jazyky, případně o zpřístupnění textů ve smyslu jejich fyzického transportu. Pod koncept spadají i média a aktéři zprostředkování, kteří se na přenosu podílejí a ovlivňují jeho utváření i obsahy. „Přenesená čtení“ tedy jsou veškeré procesy čtení a psaní, uchopitelné jako ukotvení v novém kontextu nebo jako ustavení nového vztahu a s tím spojené diference.

Číslo začíná článkem Manfreda Weinberga *Theorie-Kulturen: Ein Erfahrungsbericht*, v němž je z osobní perspektivy sledována cirkulace kulturních teorií v evropském prostoru posledních desetiletí. Zatímco v něm dominuje zřetel k literárním teoriím, v dalších dvou studiích se jádro zájmu posouvá k výtvarnému umění a estetice. Josef Vojvodík poskytl studii, v níž analyticky srovnává představu Maxe Dvořáka o univerzální roli umění, vzniklou v rámci dějin umění, s Teigovou teoreticky koncipovanou představou čistého umění, domyšlenou nad díly Jana Zrzavého, a s jeho následným konceptem „vnitřního modelu“. Tomáš Murár sleduje transfer uměleckého konceptu vůle k umění (*Kunstwollen*) z Vídeňské školy dějin umění devadesátých let 19. století do českého kontextu dvacátých let, a to především v díle historika umění Vojtěcha Birnbauma, u něhož mladý Karel Teige v roce 1919 studoval. Poté se zřetel vrátí opět k literatuře, a to v článku Libuše Heczkové a Kateřiny Svatoňové; autorky analyzují zkusení, k němuž došlo již v raných třicátých letech při překladu Šklovského pojmu *ostranenie* z ruštiny do češtiny; překlad *ozvláštnění* zvýrazňuje jednu dílčí složku původního termínu, zatímco jinou klíčovou složku potlačuje. Blok studií uzavírá Holt Meyer, který nabízí analytickou interpretaci Hrabalových *Proluk* prostřednictvím Barthesova *Nulového stupně rukopisu* a tím otevírá i obecnější problematiku vzájemného přenosu fikčního a non-fikčního diskurzu.

Konceptu transferu se v různém chápání a provedení drží i skici. Lucie Merhautová analyzuje obraz české literární moderny v časopise *Aus fremden Zungen*. Tilman Kasten se věnuje Eisnerovu překladu Durychova románu *Bloudění* z hlediska transferu textu z jednoho kulturního prostředí do druhého. Marika Kupková sleduje produkční i ideové mechanismy přenosu životních osudů Bedřicha Smetany na stříbrné plátno v padesátých letech v životopisném filmu Václava Kršky *Z mého života*. Nils Plath analyzuje čtyřsvazkový román Uwe Johnsona *Jahrestagen* (1970–1983) z hlediska využití motivů a dalších prvků, které svou referencí směřují mimo domácí, tedy německý prostor, a pozornost věnuje především obrazu Prahy a její funkci v románovém celku. Rubriku *Skici* uzavírá souvislý hrabalovský blok. Heike Winkel(ová) sleduje rabelaisovské i jiné stopy v Haňtově čtení i vyprávění v Hrabalově novele *Příliš hlučná samota*, Ina Hartmann(ová) se věnuje Hrabalovu románu *Obsluhoval jsem anglického krále* z hlediska poetiky socialistického realismu a Anna Förster(ová) srovnává, jak prózy Bohumila Hrabala a Jáchyma Topola pracují s autopoetickou obrazností, tedy jak tematizují předpoklady, podmínky a důsledky psaní či vyprávění.

Rubriku *Otázka pro...* tentokrát vyplnil překlad vybrané části rozhovoru Barbary Gronau(ové) a Alice Lagaay(ové) „...die Einladung, Widersprüchliches zu ertragen...“. *Schlaglichter auf den performative turn in Philosophie und Theater/wissenschaft*, který se zabývá „performativním obratem“, pozorovatelným v soudobých přístupech k filozo-

fii a teorii literatury, ale především v teatrologii; performativní rozměr je zde chápán jako znovuoživení ustálených témat či figur, jež ale není pouhou revitalizací, protože význam těchto prvků permanentně posouvá v neustále nových a pomíjivých historických konstelacích.

Protože debata o kulturním transferu probíhá v posledních letech intenzivně napříč celým evropským kulturním prostorem, jsou všechny studie a většina skic tohoto čísla v angličtině či němčině, neboť v takovém provedení se ocitají přece jen na širší komunikační platformě. Jako jistou „kompenzaci“ proto rozšiřujeme rubriku *Překlady*, která nabízí dva texty přeložené do češtiny z němčiny a z polštiny. K tématu čísla se explicitně vztahuje článek Mony Körte (ové) z roku 2007, analyzující stereotypizované (a tudíž „cestující“) obrazy žida v německy psané literatuře 20. století. Implicitně se k tématu vztahuje i překlad úvodní kapitoly knihy *Teorie literatury XX wieku*, kterou v roce 2006 vydali Anna Burzyńska a Michał Paweł Markowski. Rozšíření většiny rubrik má pak přenesený efekt na rubriku *Kritické rozhledy*, jež je tentokrát útlejší než obvykle.

Petr A. Bílek

Celé toto číslo vzniklo v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. 09: Literatura a umění v mezikulturních souvislostech.